

Radnóczy László

témavezető: Fejérdy Péter DLA

konzulens: Golda János

Piarista tér

a szakrális terek helyéről, szerepéről a piarista (és más egyházi) iskolákban

témavázlat

/ féléves beszámoló

2019. január

Tartalomjegyzék

1. Bevezető

1. Témaválasztás
2. A téma aktualitása
3. A kutatás célja, várható eredménye
4. Munkamódszer

2. A piarista megújulás céljai, mintái

1. az alapító szándékai
A Piarista Rend történetének rövid összefoglalása
2. a jelen kihívásai
a rendet érintő legfontosabb változások, a gödi iskola újraalapítása
3. a piarista tér
A fejlesztésekhez összeállított dokumentumok építészeti vonatkozásai

3. Szakrális terek

1. Szakrális terekről általában
a spiritualitás helye az iskolában
2. A szakrális tér funkciói
a spiritualitáshoz kapcsolódó rendeltetések, környezetpszichológiai összefüggések
 - a, Kápolnák
 - kápolna mint liturgikus tér
a liturgikus tér változásai
 - egyházi tanítás
 - a közös imádság
 - egyéni imádság, kontempláció
kortárs kápolnák terei, a spirituális tér kialakításának eszközei
 - b, Mentorálás terei
 - beszélgetőszobák
 - c, kedvenc „zugok”, helyek a természetben
 - beszélgetések
 - közös imádság
 - egyéni imádság

4. Esettanulmányok

1. Pest – piarista hagyományok és megújulás
 - a. átörökített koncepciók (a Mikszáth téri és a Duna-parti épület)
 - b. a kápolnák használatának tanulságai
 - c. szent helyek az iskolán belül (diákok nézőpontja)

d. belakható terek (a DLA-iskola beavatkozásai)

2. Szeged – tiszta lap

- a. a modernség határai
- b. a piarista templom
- c. szent helyek az iskolán belül

3. Göd – a piarista karizma szolgálata új területen

- a. az alapítás koncepciója
- b. a helyszín bemutatása – a természeti környezet szerepe
- c. apró beavatkozásoktól az átfogó koncepcióig és vissza
- d. GÖD 2.0 – a jelenleg is folyó fejlesztés (mestermunka)
- e. szent helyek az iskolában és környezetében

4. Mosonmagyaróvár – új alapokon

- a. az új oktatási struktúra terei
- b. a közösségi tervezés hatásai
- c. szent helyek keresése

5. Összefoglalás

I. Bevezető

1. Témaválasztás

A Piarista Renddel a középiskolai tanulmányaim során kerültem először kapcsolatba, melyeket nagymúltú pesti gimnáziumukban végezhettem el. Személyes tapasztalataim az utóbbi években a rend megújulási törekvéseinek építészeti megformálásában való részvétel során tett megfigyelésekkel egészültek ki.

A megújulás folyamata, a többszázéves hagyományokkal rendelkező szerzetesközösség jelen kor kihívásaira adott válasza, ezek megvalósulási lehetőségeinek vizsgálata a rend építészetének vizsgálatától függetlenül sem érdektelen. Az alapító, Kalazanci Szt. József alapelveinek mai értelmezése az oktatás rendszerének átalakulásának tükrében különösen is aktuális. Hazai viszonylatban a rend magyar tartománya nemzetközi oktatási rendszerek adaptálásával Kalazanciushoz hasonló forradalmi újítást hajthat végre, így nagy hangsúly került az oktatási terek kortárs megformálásának tanulmányozására az új típusú edukációs terek létrehozásának érdekében. A fejlesztések irányát meghatározó, „piarista tér” c. dokumentum építészeti érintő célkitűzései az adott feladaton is túlmutató inspirációként is szolgáltak. A program szellemiségében túlmutat a piarista iskolák finn vagy japán iskolák oktatási tereire való felzárkóztatásán, ami legmarkánsabban a szakrális funkció jelenlétében érhető tetten.

2. A téma aktualitása

Az egyházi iskola, mint épületegyüttes különlegesnek mondható abból az építészet-elméleti aspektusból, hogy a kétféle értelemben is megtalálható a modern építészet térnyerésével elveszett középpont¹. Egyrészt a jelen lévő szakrális tér, másrészt profán funkciója okán.² Az épületegyüttesek ezen felül további mellék-funkciókkal is kiegészülnek, melyeket szintén gazdagít a két központi szervező erő jelenléte.

A piarista iskolák tereinek újragondolása kortárs oktatási trendek mentén önmagában komplex feladat. Az oktatás terek változásainak témája mára bőséges irodalommal rendelkezik, számos megépült iskolán keresztül tanulmányozható. A szakrális funkció változásai az oktatási struktúráéhoz hasonló léptékűek, mégis jóval kisebb hangsúllyal szerepelnek a rendi fejlesztések programjában. A jelenlegi iskolákban működő kápolnák tereinek kérdései is tanácsalanságot mutatnak, nem beszélve a szakrális funkció iskola egyéb területein lehetséges jelenlétéről, ennek téri lehetőségeiről.

¹ KUNSZT, György: Az ezredforduló építészetének értelmezése. in: Értékválság az építészetben és a modern szakralitás. Terc Kft., Budapest, 2003.

SEDLMAYR, Hans: Verlust der Mitte: Die bildende Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit. Otto Müller Verlag, Wien – Salzburg, 1948

² „Minden épületnek, így a színháznak, könyvtárnak, oktatási épületnek is van centruma: a színpad, az olvasó-, vagy épp a tanterem, ahol lényegi rendeltetése megvalósul, ahol az átváltás megtörténhet, ahol az emberlét többdimenziós gazdagsága behatolhat a térbe.”

SCHNELLER, István: Mit jelent építeni? in: SCHNELLER István: Az építészeti tér minőségi dimenziói. Terc Kft. Budapest. 2005. (17. o.)

A piarista iskolák szakrális tereinek vizsgálata során nem hagyható figyelmen kívül az egyház, vallás, közösség fogalmainak korunkban is zajló átértékelődése, ami az e fogalmakhoz kapcsolódó helyek szerepének változásaiban is megmutatkozik. Nyugat-Európában egyre jellemzőbb az üresen álló templomok profán funkcióval történő hasznosítása³, elbontása, miközben a katolikus egyház és egyéb felekezetek megújulásához kapcsolható terek a korábbiaktól – az építészeti megformálás adott korhoz kapcsolódó változásaitól függetlenül is - sok tekintetben eltérő karaktert mutatnak.

3. A kutatás célja és várható eredménye

A kutatás egyik célja (az oktatási funkció változásainak analógiájára) a szakrális funkció változásainak, kortárs irányzatainak, ezek téri következményeinek feltárása, piarista (és egyéb egyházi) iskolákra való alkalmazhatóságának vizsgálata.

A kutatás kereteit figyelembe véve a globális folyamatok említése után az elemzés fókusza a piarista iskolák tereire, ezekhez kapcsolódó konkrét tapasztalatokra kerül. A szakrális tér mai jelentésének vizsgálata elsősorban funkcionális oldalról történik. A használatban megfigyelhető változások feltárása segítheti a jelenleg is zajló fejlesztések, átalakítások tervezését, közvetlenül kapcsolódhat a piarista, vagy más egyházi iskolák megújulásának folyamatához.

4. Munkamódszer

Az elméleti háttér kidolgozása során megkerülhetetlen a Piarista Rend ill. a szakrális terek történetének áttekintése a rend alapításától napjainkig. Mindez építészeti szempontok alapján, a szakrális funkció különböző változatainak középpontba helyezésével történik. Szakrális funkciójú téren általában templomot, kápolnát értünk, ide tartozhatnak még a temetkezéshez kapcsolódó terek, illetve szerzetesrendek épületei, ahol már elindul a lakó és szakrális funkció keveredése, éles vonal a kettő közt azonban aligha húzható. A kutatás során az egyházi, így a piarista iskola is egyfajta átmenetként jelenik meg, hiszen itt sem csupán oktatási terek közé ékelt kápolnáról vagy templomról van szó. Ha komolyan vesszük Kalazanczi Szt. József „*pietas et litterae*” jelmondtát, mely tudásátadást és hitre nevelést egyszerre tűzi ki célul, az egész iskola szakrális térnek tekinthető, természetesen különböző funkciókkal, ezeknek megfelelő intenzitással.

Az építészet oldaláról közelítve könnyen elérhetünk addig a végletig is, mely szerint bármely kiváló építészeti minőséggel bíró tér egyben szakrálisnak is mondható⁴. A kutatás terminológiájában a szakralitást funkcionális oldalról közelítem: e szerint szintén bármely tér szakrálissá válhat, de nem minősége, hanem használója által, amennyiben a használatban a transzcendenssel való kapcsolat bármilyen formája megjelenik. Mindezt a tér elősegítheti, különösen, ha kialakításában tudatosan is törekedtek erre. A kutatás egyik célja épp annak

³ PÁSZTORY, Dóra: „Egyél, igyál, gyúri az úrral! – 8 rendhagyó ötlet templomok újrahhasznosítására” – WMN (online) Magazin, 2018. <https://wmn.hu/kult/48084-egyel-igyal-gyuri-az-urral--8-rendhagyotlet-templomok-ujrahhasznositasara> (utolsó elérés: 2018.01.05.)

⁴ „...maga az építés szakrális jellegű, mert térbeli rendbe szervezi a dolgokat és ezzel kiemeli a káoszról.”

ZSILLE, Ákos: Rész és egész (részeg és ész) - beszélgetés GOLDA János Ybl-díjas építésszel. Építészfórum 2015. <http://epiteszforum.hu/resz-es-egesz-reszeg-esz-beszelgetes-golda-janos-ybl-dijas-epiteszsel> (utolsó elérés: 2019. 01. 05.)

feltárása, hogy a különböző szakralitáshoz kapcsolódó rendeltetésekhez milyen építészeti terek szükségesek.

Az egyik legfontosabb lépés a fentebb említett szakrális funkciók közti különbségtétel. Meg kell különböztetnünk közösségi és individuális, ezen belül kisebb és nagyobb közösséghez kapcsolódó térhasználatokat⁵. Ezek feltárására irányul a katolikus egyház megújulásához kapcsolódó terek vizsgálata is, melyek a régebbi korok tereitől eltérően kezdik figyelembe venni mindezt, de a tér méretétől függetlenül használatában is változatos mintákat mutatnak. A különböző funkciók felvázolása után kerülnek elemzésre az egyes piarista iskolák terei, illetve az ezekben végzett tevékenységek.

Elsőként a közelmúltban készült „piarista terek” kerülnek elemzésre. A szegedi, új építésű iskola és templom, ill. a néhány éve átalakított pesti központ kápolnáinak ill. az iskola térhasználatának tapasztalatai rámutatnak hiányosságokra, egyben a fejlesztések új irányát is kijelölhetik.

A terek sikerességéből vagy sikertelenségéből levont következtetések után a jelenleg is tervezés alatt álló piarista fejlesztések kerülnek elemzésre, melyek közt műemlék-felújítások és új építésű terek egyaránt megtalálhatók. Jelen kutatás kereteit figyelembe véve kortárs példák kerülnek elemzésre. Párhuzamként megjelenik néhány Bencés Rendhez köthető épület, akik a piaristákhoz hasonlóan közelmúltban zajlott fejlesztésükben is próbálták újra megfogalmazni küldetésüket.

A piarista megújulás szándékainak téri megjelenése legerősebben a Mosonmagyaróvári új iskola példáján keresztül ragadható meg, de ide kapcsolható a gödi piarista szakiskola több évtizeden át alakuló tervezési programja és térrendszere is. Előbbi radikálisan új oktatási terei, utóbbi műhelyterei, de több évtizede működő mentori rendszere okán is különlegesnek mondható piarista iskolák világán belül. A szakrális terek megjelenésének vizsgálata ezekben az esetekben csak tervek szintjén elemezhető, ugyanakkor lehetőség nyílt a kutatás egyes következtetésinek alkalmazására is.

⁵ „A katolikus templom áldozati tér, Krisztus kereszttáldozatának mindig jelenlévő megújításával. A párbeszéd helye Isten népe és annak szolgálója, papja között. Emellett biztosítania kell az egyén magányos adorációját, meditációját. Egy üres cirkuszi porondon vagy előadó teremben nincs siralmasabb látvány a magányosan üldögélő embernél. A templom terének fel kell tudnia oldani azt a léptékváltást, amely a közösség, illetve az egyén között feszül, magába ölelve, otthont adva az egyedüli ember számára is.”

TÖRÖK, Ferenc: Templomok Magyarországon. in: LŐRINCZ, Zoltán (szerk.): A szakrális építészet ma Hazánkban. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Rajzi Tanszéke, Szombathely, 1995.

II. a piarista megújulás

1. a Piarista Rend történetének rövid összefoglalása

az alapító

A rend alapítója, Kalazanczi Szent József az Aragón Királyság (ma Spanyolország) Peralta de la Sal nevű helyiségében született 1557-ben egy jómódú kovácmester 8., legkisebb gyermekeként. Apja, Pedro Calazanz egykori nemesi családból származott. József 1571-től filozófiát és jogot tanult, majd teológiai tanulmányai után 1583-ban szentelték pappá. Sikeresen induló egyházi karrierjének további építése érdekében 1592-ben Rómába utazik, ahol azonban kevés esély mutatkozott számára kanonoki vagy egyéb javadalom elnyerésére. Megtapasztalta ugyanakkor a szegény nép életkörülményeit, a fiatalok reménytelen helyzetét, és annak módját kezdte keresni, hogyan segíthetne rajtuk. 1597-ben a Tiberisen túli szegény-negyedben fekvő Santa Dorotea templom sekrestyéje melletti szobában teljesen ingyen írásra, olvasásra, számolásra valamint hitbeli ismeretekre kezdte tanítani a városrész csellengő gyermekeit, akik szegénységüknél fogva egyébként ki voltak zárva a városban működő iskolákból. Iskoláját „Scholae Piae”-nak: Kegyes Iskolának nevezte el. A vegyes fogadtatású intézmény 1612-re többszöri költözés után a 800 diák befogadására alkalmas Torres-palotát foglalhatta el, mely az 1614-ben megkapott San Pantaleo templommal együtt az új szerzetesrend központjává vált.

A Kalazancius által bevezetett új módszerek közé tartozott a tanítás közben egymást váltó gyerekcsoportok által végzett folyamatos ima és a gyerekek hazakísérése az iskolából. 1637-re a rendnek 6 provinciában 27 rendháza, 362 rendtagja volt Itáliában, Szicíliában, Szardínia szigetén valamint morva, lengyel és magyar földön. A rend gyors növekedése azonban nem járt nehézségek nélkül. Külső és belső konfliktusok ahhoz vezettek, hogy az inkvizíció 1642-ben vizsgálatot végzett a rendben, melynek során arra hivatkozva, hogy több rendtag Galilei tanítványa, ill. Kalazancius vendégül látta Tommaso Campanellát, elérték, hogy X. Ince pápa fogadalmak nélküli kongregációvá minősítse vissza a rendet. „Az Úr adta, az Úr elvette, legyen áldott az Úr neve.” – fogalmazott a 90 éves rendalapító, aki egyben megfogalmazta azzal kapcsolatos reményét, hogy munkája nem volt hiábavaló. 1648-ban bekövetkezett halála után a Piarista Rend 1669-ben kapta vissza fogadalmas szerzetesrendi státuszát. Kalazancziust 1748-ban boldoggá, 1767-ben szentté, majd 1948-ban a keresztény iskolák égi pártfogójává nyilvánították.

a rend

a barokk

Miután a rendet 1669-ben ismét teljes jogú szerzetesrenddé nyilvánították, folytatódott további elterjedése, elsősorban Közép-Európában. Az első rendházakat kisebb, tipikusan protestáns többségű városokban hozták létre, de a 18. századtól kezdve megjelentek Bécsben, Pesten, Vilniusban, Madridban, Prágában, Milánóban is. 1706-ban összesen 950 piarista élt 8 provincia 94 rendházában, de számuk 1724-re 1680-ra nőtt. Korábbi tapasztalatokból kiindulva különös hangsúlyt fektettek a növendékek képzésére,

magasabb szintű oktatásra, utóbbi a jezsuitákkal konfliktushoz is vezetett. Az iskolák mellett a piaristák árvaházakat, szemináriumokat vezettek, tábort lelkészként, hittérítőként is működtek.

felvilágosodás, nemzetállamok

A felvilágosodás terjedésével az iskolázás is egyre szélesebb körben támogatottá, majd kötelezővé vált, amiben a piaristáknak is tovább nőtt. Az 1773-ban feloszlott Jezsuita Rend iskoláit is sok esetben piaristák vezették tovább, így a közel 3000 tagot számláló rend egyfelől fénykorát élhette, ugyanakkor megkezdődött egyfajta elvilágiasodás is: a piaristákat sokszor inkább tekintették tudós tanárnak, mint szerzetesnek.

A 18. század közepétől a nemzetállamok saját felügyeletük alá kezdték vonni az iskolai oktatást, ami a Piarista Rend nemzetközi szervezetének széthullásához vezetett. Bár Magyarországon és a Habsburg Birodalomban II. József hasznos szerzetesrendnek minősítette a piaristákat, számos tartományban, így Spanyolországban, és a német területeken minden rendházat feloszlattak. Ekkor indultak az első piarista iskolák Dél-Amerikában. Az itáliai tartományt előbb a napóleoni háborúk, később az olasz kormány egyházellenes intézkedései sújtották. Lengyelországban az ország feldarabolása után az orosz részre került rendházakat feloszlatták, sokakat deportáltak Szibériába.

Magyarországon ezzel szemben a rend tagjai tudományos és pedagógiai munkásságukkal széles körű elismerést vívtak ki a Piaristák számára.

A század második felében a rend generálisai a Piarista Rend nemzetközi egységének újbóli megteremtésén dolgoztak, ezt a célt hivatalosan 1904-re sikerült elérniük.

20. század

Az újraegyesült rendnek 1909-ben 2180 tagja volt, ebből 1383 fő élt Spanyolországban, akik főként az eredeti, szerzetesi életmódot tartották fontosnak, 394 fő Magyarországon, ahol szerzetes helyett sokan inkább tudós tanárként tartották őket számon. Az aránytalan eloszlás enyhítésére, valamint az életformák közti különbségek egységesítése okán számos spanyol piarista érkezett Ausztriába, Lengyelországba, Olaszországba. A növendékek képzését újra igyekeztek egységesíteni a visszavásárolt római San Pantaleo rendházban.

A háború határváltozásainak köszönhetően a magyar rendtartomány több részre darabolódott, ekkor jöttek létre a Szlovákiai és Romániai tartományok. A szovjet megszállás alá került területeken később a rendet a többi szerzetesrendhez hasonlóan megszüntették, vagy csak igen korlátozottan engedték működését, ami egyben a rend nagyobb arányú Európán kívüli működését is elindította. A diktatúrák elől menekülő piaristák alapították az Egyesült Államokbeli, Dél-, ill. Közép-Amerikai rendtartományokat, a baszk provincia tagjai Japánban kezdtek tanítani.

A II. Vatikáni Zsinat Nyugat-Európában súlyos identitászavarokhoz vezetett a renden belül, tagjainak száma 10 év alatt 2535-ről 1800-ra csökkent. A missziós tevékenység azonban tovább folytatódott, a kommunista rendszerek bukása után pedig Közép-Európában, így Magyarországon is számos iskola került vissza a rendhez, új alapítások is lehetségessé váltak (pl. gödi szakiskola).

2. mai kihívások

A kommunista diktatúra a rend magyar tartománya számára is komoly nehézségeket jelentő, mai helyzetet is meghatározó időszaknak bizonyult, ami a háború előtti időszak eredményeinek nagy részét eltörölte. A háború az épületállomány súlyos sérülései mellett szerzetesek, novíciusok életét is követelte, a megmaradt iskolákat államosították, többen börtönbe kerültek. 1950-től a budapesti és kecskeméti gimnázium korlátozott keretek között újra működhetett, de a rend 248 tagjából csak 34-en taníthattak, 90-en maradhattak hivatalosan piarista szerzetesek. Korlátozták a felvehető növendékek számát is: a 14 fős keret az ekkor még 41 fő számára igen szűkösnek bizonyult. Az 1980-as évektől előfordult, hogy ezt a keretet sem sikerült kitölteni.

A 90-es évek elején ennek ellenére a rend vezetése amellelt döntött, hogy „a világi munkatársakban és a jövőben bízva visszatér minden olyan városba, amelyet 1950-ben el kellett hagynia”⁶. A szerzetesek létszámának csökkenése, az újrainyitott iskolák nagy száma nehézségeket okozott, különösen, hogy az 50-es években rendi kereteken belül maradt tanárnemzedék a rendszerváltásra jórészt vonult nyugdíjba. Az új nemzedék munkáját részben nehezítette, hogy a korlátok közti piarista életben nevelkedett, ill. a korábbi „nagy nemzedék” árnyékából kilépve sokszor bizonytalanul találta meg helyét hirtelen jött a hatalmas vezetői, szervezési feladatok között.

a szerzetesek csökkenő jelenléte

Hatalmas változást jelent, hogy míg a diktatúra éveiben működő két iskolában majdnem kizárólag szerzetes-tanárok tanítottak, az újraindult iskolában a világi tanárok kerültek többségbe. Egyes iskolákban a rend csupán a fenntartó szerepét tudta vállalni, csak 2001-re sikerült minden tantestület élére piarista igazgatót kinevezni, az iskolák mellett kis szerzetesi közösségeket létesíteni.

A szerzetesek csökkenő jelenléte azonban a kommunista diktatúra negatív hatásain túl betudható a deszakralizáció globálisan jelen lévő folyamatának⁷ is, mely a „nyugati” társadalmakban még intenzívebben tetten érhető, egyben a szakrális építészet relevanciáját is megkérdőjelezheti.⁸

az oktatás átalakulása

Mindezek mellett jelentek meg a közelmúlt kihívásai, melyek az oktatási struktúra, ill. az ehhez kapcsolódó terek gyökeres újragondolását is igénylik. A 90-es évektől az országos oktatási rendszer is többször megváltozott, de átalakult a családok, fiatalok iskolákhoz fűződő viszonya is. Nem hagyhatók figyelmen kívül a digitális forradalommal együtt járó változások, melyek a gyerekek viselkedésétől, a kor új kompetencia-igényeiig alapjaiban írják újra napjaink oktatási struktúráját és a hozzá kapcsolódó tereket is.⁹ A piarista iskolák korábban nem tapasztalt versenyhelyzetbe kerültek, így alkalmazkodniuk kellett különböző helyi igényekhez is, aminek kapcsán több iskola koedukálttá vált, átalakultak különböző szabályzatok, az oktatás rendjének újrafogalmazása is folyamatban van. Különösen érdekesek a pesti gimnázium közelmúltban kialakított tereinek használata

⁶ „Minket az elmúlt évek bezártak egy – elviselhető – börtönbe... börtönünk még kényelmes is volt, már-már el is felejtettük, hogy börtön. Épp ideje, hogy kilépjünk ebből a börtönből.” – Jelenits István (piarista szerzetes) az 1995. évi tartományi káptalanon in: BORIÁN Tibor, KOLTAI András, LEGEZA László: Piaristák. Mikes Kiadó Budapest 2007. (49. o.)

⁷ „...a modern társadalmak nem vallásos emberének egész élményvilágára a deszakralizáció jellemző, következésképpen ez az embertípus egyre nehezebben leli meg újra az ősi társadalmak vallásos emberének létdimenzióit.”

ELIADE, Mircea: A szent és a profán, Európa könyvkiadó 1987. (9.o.)

⁸ SHEN, Yiling: "Is Religious Architecture Still Relevant?" ArchDaily. 2018. <https://www.archdaily.com/891984/is-religious-architecture-still-relevant/> (utolsó elérés: 2018. 12. 31.)

⁹ TÁNCZOS, Tibor: Téralkítás és dizájn mint oktatásmódszertani lehetőségek a kortárs iskolaépítészetben (DLA értekezés)

során szerzett tapasztalatok, ahol az átalakítások épp a korszakváltás határán készültek. A régi és új szemlélet intenzív találkozásai, konfliktusai tetten érhetők mind a tantermek, mind a szakrális terek kialakításában.¹⁰

A kor változásai mind a vallásosság mind az oktatás szempontjából alapvető kérdésekkel állítják szembe a Piarista Rendet, akik válaszul minderre a közelmúltban megkezdték küldetésük újradefiniálását, melynek része a „piarista tér” programja is.

3. A piarista tér

A piarista rend alapítója, Kalazanci Szent József határozott elképzelésekkel rendelkezett a rend küldetésének végzésére alkalmas terekről.¹¹ A jelen gondolkodásának központjában a gyökerekhez való visszatérés, a rend eredeti küldetésének mai korban való alkalmazhatóságának kérdése áll. Kalazanci Szent József iskolájának robbanásszerű elterjedése leginkább azzal magyarázható, hogy a maga korában forradalmi választ adott egy olyan kérdésre, mely egész Európában, sőt globálisan is jelen volt. Az oktatás, mint eszköz a társadalom megújítására azonban napjainkban gyökeresen átalakul, a szerzetesrendek - vallásosság változásaival párhuzamosan - szintén teljesen új kihívásokkal szembesülnek.

A kiindulásban azonban, ha különböző formákban is, változatlan a szegények jelenléte, és az oktatás, a következő generációk nevelése sem vesztett jelentőségéből. Jelenits István, piarista szerzetes megfogalmazása szerint a „Scholae Piae” elnevezésben a pietas – Kalazancius életesményének rendező elve – „okos és mégis gyöngéd érzelmekkel átszőtt alapmagatartást jelent, tiszteletet a teremtés minden értéke iránt, családi közvetlenséget, amellyel az ember megtalálja a helyét a teremtő Isten terveiben, és tevékenyen, de szerényen igyekszik előmozdítani a közösség javát.”

A „piarista tér” c., rend pedagógia vezetése által szerkesztett dokumentum szakmai szempontból egy összetett tervezési program alapja, a rend beruházásaihoz készült iránymutatás a tervezők számára, annak jelenlegi öndefiníciójáról, oktatással kapcsolatos nézeteiről. A dokumentum nem határoz meg konkrét helyiségeket, méreteket vagy igényeket a piarista iskolák épületeire nézve, sokkal inkább elveket fogalmaz meg, a Piarista Rend mai küldetésével összhangban, annak terei számára. Segítségével betekintést kaphatunk a folyamatba, melynek során a rend mai képviselői

¹⁰ „Korábban az volt a beidegződés, hogy a piaristák katedra szemléletű tudós tanárok, főleg erős természettudományi-, matematika- és fizikaoktatással. Száz évvel ezelőtt úgy terveztették meg Hütl Dezsővel az épület alaprajzát, hogy az összes tanterem befelé, az udvarra nézett. Ezek 80-100 fős termek voltak. Katonás fegyelem, kemény számonkérés, jó eredmények jellemezték az oktatást, nagyon jó iskola volt. De ma már nem így működik az oktatás, nem lehet így tanítani.”

BENYOVSZKY-GÉCZI, Zsuzsanna: A budapesti Piarista Gimnázium és a piarista rend újabb átalakulása – beszélgetés GOLDA János építésszel in: KERÉKGYÁRTÓ, Béla – SZABÓ, Levente (szerk.): Továbbépítés és újrashasznosítás. A BME Építőművészeti Doktori Iskola Tanulmánykötete. Budapest, 2018. (234. o.)

¹¹ „Kalazancius azt akarta, hogy akik iskola alapítását kérik, gondoskodjanak a szerzetesek szállásáról, adjanak épületet az iskolának, a templomnak, a könyvtárnak, és biztosítsanak egy kertet. [...]

Ahol építkezni kellett, arra törekedett, hogy az épület legyen „egyszerű, nem költséges, de jó elrendezésű”.

A tantermet befogadó épületnek össze kellett függnie a templommal és a nagyteremmel, ahol az akadémiák (irodalmi körök) ülészek.

Volt egy külön tanterem a keresztény tanítás oktatására. Az írástanítás termének elegendő nagynak kellett lennie ahhoz, hogy a tanító a padok között sétálva segíthesse a tanulókat.

Elengedhetetlenül szükséges volt a folyóvíz, valamint egy udvar vagy kert. Kalazancius nagy jelentőséget tulajdonított – a kor viszonyai miatt – az árnyékszék elhelyezésének és tisztaságának.”

Piarista Rend Generálisi Kongregáció: Kalazanci Szent József lelkiisége és pedagógiája. Bp., 2000 (115.o.)

koruk helyzetére értelmezik küldetésüket. A folyamat során alappillérekként kristályosodtak ki a „küldetést meghatározó identitás-elemek”¹², ill. a „piarista emberkép”¹³. Előbbi a rend küldetésének legfontosabb elemeit veszi sorra, utóbbi az emberi létezés négy dimenziójából kiindulva tárja fel az oktatáshoz szükséges terek rendszerét. A négy alapvető tér-típus - fizikai, szellemi, spirituális és közösségi terek - rendszerét az identitás-elemekből kiindulva három szempont egészíti ki:

1. a gyerekek és fiatalok központi szerepe
2. szegények melletti elköteleződés
3. élő kapcsolat a környezettel.

A felsoroltak közül a fizikai, a szellemi ill. a közösségi dimenzióba sorolt szempontok nagy része bármely iskolában elengedhetetlen, hasonlóan a gyerekek központi szerepéhez ill. a környezettel való intenzív kapcsolathoz. Bár ezen szempontok érvényesülése sem magától értetődő, a rend karizmája által megjelenő többlet mégis leginkább a szegények melletti elköteleződésben valamint a „spirituális dimenzió” tudatos jelenlétében mutatkozik meg. Természetesen e két szempont sem kizárólag a piarista iskolákban létezik, a piarista tér különlegességét mindezek együttes jelenléte, a fogalmak egyedi értelmezése adja.

Szegények melletti elköteleződés

Szociális intézményekre szintén jellemző a szegények felkarolásának eszméje, a rend megfogalmazásában ugyanakkor a szegénység fogalma több értelemben is megjelenik. A szegénység alatt először az anyagai javak hiányát szokás érteni, de mindez már a rendalapító korában is generálta a mostani megfogalmazásban leírt „társadalmi, pszichés, kulturális és vallási sebezhetőséget”.¹⁴ Építészeti szempontból konkrét térigényként is megjelennek terek, melyekben lehetőség van gyógyulásra, gyógyításra - elsősorban lelki, pszichés értelemben. Ezen felül az iskola valamennyi terével szemben követelmény egyfajta – szociális építésre jellemző – egyszerűség, hivalkodástól való mentesség, ami kialakításban, anyaghasználatban otthonossá kell tegye azokat a rászorulóknak számára is.

¹² „a piarista szolgálatot meghatározó identitáselemek:

1. A gyerekek és fiatalok központi szerepe
2. A szegények melletti elköteleződés
3. Színvonalas nevelői és lelkipásztori munka
4. Az evangélium hirdetése
5. A társadalom megújítása
6. Megosztott küldetés
7. A család bevonása
8. Kísérés
9. A nevelők felkészítése
10. Az egyházhoz tartozás érzése”

Piarista Rend Generálsis Kongregáció: *Szolgálatunk kalazanciusi identitása*, Bp., 2013.

¹³ piarista emberkép

- fizikai dimenzió: személyes fizikai mivolt, sport, anyagok, természet
- spirituális dimenzió: szakrális terek, templom, Kalazanci Szent József karizmája
- szellemi dimenzió: a kulturális hagyománnyal hoz kapcsolatba
- közösségi, társadalmi dimenzió: közösségeket és a társadalmi küldetés kapcsolódásait hozza létre

Piarista Rend Generálsis Kongregáció: *Szolgálatunk kalazanciusi identitása*, Bp., 2013.

¹⁴ Piarista tér

Spirituális dimenzió

Kalazanci Szent József az oktatást a rend alapításának korában csak egyházi kereteken belül tudta elképzelni, ami nem meglepő, hiszen az újkor hajnalán a tudás őrzése és átadása nagyrészt az egyházon belül, szerzetesek által történt. A felvilágosodás korától kezdve kerültek az iskolák fokozatosan állami kezekbe, amivel párhuzamosan csökkent a szakralitás jelenléte is. A piarista iskolák „*az egyházhoz tartozás érzésére, az evangélium hirdetésére, a lelkipásztorkodásra*” épülnek¹⁵, mindezt a mai kor kihívásai, és a gyerekek igényei szerint értelmezve.¹⁶ A „piarista tér” által megfogalmazott spirituális dimenzió fejlesztő terei sem tartalmaznak konkrét utasításokat a kápolna terére nézve sem, e helyett az iskola „*az igazság keresésének, önmagunk, a teremtett világ és Isten felfedezésének helye*”-ként jelenik meg, ahol „*hit és kultúra kölcsönösen kiegészítik, gazdagítják egymást*”. Cél, hogy az iskola lehetővé tegye, tanítsa a vallások közti párbeszédet is, miközben „*elkíséri a diákokat a transzcendens keresésének és megtalálásának útján*”.

A kísérés, mint „*a piarista intézmények identitásának része*”, kulcsfontosságú fogalomként jelenik meg, különösen a gödi szakiskolában, ahol több évtizede mentori rendszer is működik. A kísérés elve érvényesül tanár és diák, újabb és régebben az intézményben dolgozó nevelők közt ifjúsági csoportok, tanuló közösségek, szupervízió, intervízió, coaching formájában.

A fentiek alapján az egyházi, így a piarista iskola, különösen szakrális terei által válik építészeti szempontból is különösen érdekes intézménnyé. A kutatás fókuszja ezért a továbbiakban a piarista tér szakrális dimenziója, ill. a spiritualitás jelenléte.

III. szakrális terek

Szagrális terekről általában

„A gótikáig Isten bent lakott a templomban, Luther Mártonnal – éppen 500 évvel ezelőtt – beköltözött a könyvbe, aztán a barokkkal az áttört boltozatokon keresztül a mennybe emelkedett.”¹⁷

A piarista tér szakrális vonatkozásainak feltérképezéséhez elsőként a keresztény valláshoz kapcsolódó terek megértése szükséges. Az oktatási terekhez hasonlóan nem megkerülhető egyfajta történeti áttekintés, mely a szakrális terek megújulásait

¹⁵ uo.

¹⁶ „*Annak lehetősége, hogy a gyerekek és a fiatalok elcsodálkozzanak egy az atomnál kisebb részecske igazságának felfedezésén, a véres történelem vagy egy igazságtalan világ kegyetlen igazságán, és azon a fontos igazságon, hogy ők kicsodák – mindez lényegi fejezeteket jelent annak a végérvényes Igazságnak a keresésében és megtalálásában, amelyért teremtettek, és amelyre nyugtalan szívvel folytonosan vágyakoznak.*”

Piarista tér

¹⁷ GOLDA János ... in: SOMOGYI Krisztina: GOLDA János (monográfia), Terc Kft. Budapest 2018. (232. o.)

veszi sorra annak érdekében, hogy a ma jellemző formálás érthetővé, a piarista iskolák szempontjából tovább gondolhatóvá váljon.

A liturgikus terek építészettörténeti fejlődésének áttekintése meghaladja jelen kutatás kereteit, ezért ez a terület csak az iskolában megjelenő szakrális terek megértéséhez szükséges mértékben kerül tárgyalásra, elsősorban kortárs példákon keresztül. Ezzel együtt, mivel az iskolában megjelenő szakrális téren a kutatás során korántsem csupán a templomot vagy kápolnát értem, ezért a szent tér mibenlétét gyökereinél próbálom vizsgálni. Mircea Eliade „A szent és a profán” c. könyvében a szentről, mint a profán ellentétéről ír, mely azonban annak ellenére, hogy „nem a mi világunkhoz tartozó valóság”, természetes világunk szerves alkotórészeiben nyilatkozik meg számunkra.¹⁸ Ennek alapján szakrálissá válhat minden tér, ahol a transzcendenssel való kapcsolat megvalósul. Meghatározó különbség ugyanakkor, hogy egy tér szakrális rendeltetéssel épül fel, vagy spontán, használói által válik időre szakrálissá. Egy katolikus templom vagy kápolna tere használók nélkül is szent térnek tekintendő, a hívők számára az oltáriszentség jelenléte illetve a felszentelés szertartása által is.¹⁹

Az iskola tere az oktatáson túl minden fiatal számára az egyik első lépés a szülői otthon elhagyása majd saját otthona megtalálásának útján. Így az iskola terei nem csak lélektani szempontból minősülnek kitüntetett térnek²⁰, de kapcsolódnak az otthon-keresés, a világ belakásának szakrális dimenzióihoz is.²¹

A spiritualitás jelenléte hagyományosan szakrálisként értelmezett tereken túl azért is fontossá válhat, mert a hagyományos iskolák mindehhez nem adnak támpontot, még a haladó szellemiségűek is csak oktatás hatékonyságának szempontjából hoznak létre otthon vagy pihenő tereket. A piarista iskolák célkitűzése túlmutat mindezen, az edukáció nem elsődleges cél, hanem eszközként jelenik meg: *„Ha uyanis a gyerekeket kiskoruktól fogva nevelik vallásos életre és műveltségre, kétségkívül remélhető, hogy egész életük alakulása boldog lesz.”*²²

Ahogy Eliade megfogalmazásában sem létezik tisztán profán tér, a piarista iskolákban megjelenő spiritualitás sem csak a kápolnák és azokhoz kapcsolódó terek sajátja, ennek bizonyos aspektusai világi intézményekben is ugyanúgy megjelennek, mint az egyháziakban. A spiritualitás ugyanakkor egyházi iskolákban gyakrabban, és sokkal direkter formákban is jelen van. A kápolna terén kívül utalhat rá annak környezete, előkészítő terei, közlekedőkben, osztálytermekben vagy egyéb terekben megjelenő műalkotások, keresztek, vagy akár a térbe belépő szerzetes, különösen ha reverendát

¹⁸ Eliade leírása szerint az archaikus ember számára a szent egyet jelentett a létezővel, a valósággal („Én vagyok aki vagyok” 4 Kivonulás, 14), ami ellentétben áll a mai, általánosan deszakralizált alapállással. „A vallásos ember számára a tér nem homogén.”- írja, ami az egyházi, így a piarista iskolák tereire nézve alapvető különbséget jelent egy nem vallásos intézményhez képest.

ELIADE, Mircea: A szent és a profán, Európa könyvkiadó 1987. (7.o.)

¹⁹ Utóbbi szempont súlyos problémákat vet fel számos Nyugat-Európai templomtér bevezetőben említett funkcióváltásával kapcsolatban, mivel a templomtér felszentelt állapota a katolikus dogmatika szerint nem visszavonható.

²⁰ DÜLL, Andrea – LIPPAI, Edit: Az iskolai környezet üzenetei: környezetpszichológiai elemzés in: DÜLL, Andrea – VARGA, Katalin (szerk.): Rábeszélőtér – a szuggesztív kommunikáció környezetpszichológiája. L'Harmattan Kiadó Budapest, 2015. (48. o.)

²¹ „...a hajléknak valamennyi hagyományos kultúrában szakrális oldala is van, amennyiben visszatükröződik benne a világ” – ELIADE: uo. (47. o.)

²² A Piarista Rend 44. Egyetemes Káptalana in: A piarista karizma ma, Kalazancius Tanulmányi Központ, Budapest 2000. (16. o.)

visel. A terek inhomogenitását adó – világi intézményekben is megjelenő - egyéb élmények ezeken felül vagy ezekkel összefonódva jelennek meg, ahogy ezt Shampa és Sanjoy Mazumdar szakrális terek és hely-kötődés környezetpszichológiai összefüggéseit tárgyaló tanulmányában²³ is olvashatjuk. Meglátásuk szerint mostanáig a környezetpszichológia sem foglalkozott megfelelő mértékben a vallás szerepével a helykötődések kialakulásának vizsgálatainál, holott a valláshoz kapcsolódó terek az otthonhoz, természetben megtalálható helyekhez hasonlóan „horgony”-pontokat jelenthetnek életünkben. Eliade a másik oldalról közelítve jut hasonló következtetésre: a szakrális helyeket abszolút középpontként („axis mundi”) értelmezve az egyéb helykötődéseket tekinti a „profán ember kriptó-vallásos megnyilvánulásainak”²⁴.

A szakrális terek rendeltetése

Kápolnák

Ahogy korábban már említésre került, funkciójukat tekintve a kápolnák liturgikus terek, ugyanakkor terei az elmélyülésnek, egyéni adorációnak is. A gyakorlatban megvalósuló használat szempontjából döntő különbséget jelent a terek mérete. Az elmúlt évek piarista fejlesztései közt készült több száz fő befogadására alkalmas templom (Szeged), több osztály egyidejű befogadására képes kápolna (Pest), ill. előfordulnak 10-12 főnek szánt szakrális terek is (Pest, Göd).

A kápolna, mint multifunkciós tér elrendezését tekintjük, napjainkban jelentős változásokat figyelhetünk meg, mind a liturgikus mind az adorációs és egyéb használatok során. Mindez spontán módon megjelenik a katolikus egyház megújulásához kötődő mozgalmak térhasználatában, de lassanként kortárs kápolnák tervezett bútorozásán is látható.

Az oltár, a katolikus liturgia leghangsúlyosabb eleme hagyományosan a hosszanti elrendezésű templomhajó végén helyezkedett el, legtöbbször a hívek számára elkülönített tértől megkülönböztetett szentélyben, melynek előképei az emberi történelem és az építés legkorábbi időszakaiig nyúlnak vissza. A szentély leválasztása a II. vatikáni zsinat előtt ráccsal történt, mely a „szembe misézés”²⁵ bevezetésével párhuzamosan mára szinte minden templomból elbontásra került. A szentély és a hívek terének fokozatos egymáshoz közeledése, egybemosódása arra vezethető vissza, hogy a szentmise szertartása, az „utolsó vacsora” felidézéseként kerül értelmezésre, aminek központi berendezési tárgya a Jézus és apostolai által körbevett asztal volt. Amennyiben az oltár ennek az asztalnak leképezéseként jelenik meg, logikus, hogy egyre több kortárs kápolnában középén kerül elhelyezésre, ill. a

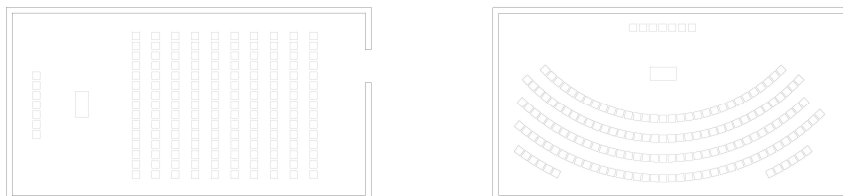
²³ MAZUMDAR, Shampa – MAZUMDAR, Sanjoy: Religion and place attachment: A study of sacred spaces. in: Journal of Environmental Psychology 24 (3), University of California, Irvine, 2004.

²⁴ „...a profán térélményen belül is felmerülnek olyan értékek, amelyek a vallásos térélményre jellemző inhomogenitásra emlékeztetnek. Vannak például helyek, melyek minőségileg különböznek a többitől: az otthon, az első szerelmet övező táj vagy bizonyos helyek egy idegen városban, amelyet fiatal korunkban látogattunk meg. Mindezek a helyek még a teljesen vallástalan ember számára is megőrzik sajátos, „egyedülálló” jelentőségüket: magánvilágának „szent helyei”.”

ELIADE, Mircea: A szent és a profán, Európa Könyvkiadó 1987. (18.o.)

²⁵ a II. vatikáni zsinat előtt a hívek és a misét celerbáló pap egy irányba néztek, így a pap a szertartás nagy része alatt a híveknek háttal állt.

téralakítás során érthetővé válik az a törekvés, hogy a szertartásban részt vevők minél közelebb kerüljenek az esemény középpontjához. Az oltár közpére helyezése mellett megfigyelhető, hogy a katolikus egyház (karizmatikus) megújulásához kapcsolódó mozgalmak a liturgia központját téglalap alaprajzú terek esetén nem a terem (hagyomány szerint Kelet felé eső) rövidebb oldalán, hanem a (bejáratallal szemben elhelyezkedő) hosszabbik oldalának közepén helyezik el. (1. Ábra)

1. Ábra: bal oldalt: hagyományos elrendezés, jobb oldalt: megújuláshoz kapcsolódó elrendezés

Utóbbi tendenciák a kortárs templom ill. kápolnaépítészetre korántsem mondhatók jellemzőnek, legtöbb esetben többnyire ma is a hagyományos elrendezés elvei érvényesülnek. Az említett, megújuláshoz kapcsolódó közösségek inkább „talált” terekben végzik imádságaikat, liturgiáikat, melyeket spontán képesek saját igényeikhez alakítani. A legtöbb templom, tervezett, irányított terében ez sokkal több nehézségbe ütközne, ezért feltételezhetően nem is keresik ennek lehetőségét. A jelenség arra enged következtetni, hogy a kortárs templomépítészet viszonylagos lemaradásban van a liturgia fejlődéséhez képest, bár megjelennek erre ellenpéldák is.

A liturgiához kapcsolódóan a szentmise részét a kommunikáció is, mely egyrészt a pap tanítása a hívek számára, ami azonban ma – a tanításban, előadásokban megfigyelhető tendenciákkal párhuzamosan – egyre gyakrabban a „közönség” jelen esetben a szentmise résztvevőinek bevonásával, aktivizálásával történik. A templomterek elrendezésében megfigyelhető változások részben ennek is köszönhetőek: oktatáshoz kapcsolódó környezetpszichológiai kutatásokkal²⁶ alátámasztható annak jelentősége, hogy hányadik sorban foglalnak helyet egy előadás résztvevői, ennek kapcsán előnyös lehet, ha minél kevesebb sor jelenik meg.

A kápolna funkciója a liturgián túl, hogy helyet adjon közösségi, vagy egyénileg végzett imának, ami lehet adoráció, önreflexiós, kontemplatív, meditatív jellegű is. Az ima, mint tevékenység más terekben is megvalósulhat, amennyiben azok rendelkeznek bizonyos adottságokkal, amit a létezés „spirituális dimenzió”-jának fejlesztéséhez szükségesek adott pillanatban adott egyén számára. Mivel nagyon sok múlik az imádkozó lelkiállapotán, a szertartások pontos rendjével ellentétben az ima, mint térhasználat egy ponton túl nem tervezhető.²⁷ Építészeti tervezés szintjén

²⁶ ...

²⁷ „A szakralitás megnyilvánulása szerintem korszakonként változik, ma éppenséggel eléggé rejtőzködő. Alig lehet rátalálni, nehezen mutatja meg magát. Sokszor nem ott van, ahol várjuk, pl. egy templomban, hanem mondjuk a templom mögötti elhanyagolt kertben. Érthetetlen lett a világ és kiszámíthatatlan, hogy mikor, milyen mozdulatnál tárul fel mégis a szépsége,

csupán a spirituális élmények elősegítése lehet a cél, olyan eszközökkel, mint: csend, fény-hatások, ünnepélyesség, de önmagukban ezek a fogalmak kevés iránymutatást jelentenek. A konkrét kortárs építészeti példák elemzése több támpontot adhat, ugyanakkor rendkívül széles palettáról választhatunk. A kutatás kereteit figyelembe véve az alábbiakban három kis méretű kápolna kerül röviden említésre a fentiek illusztrálására.

Bruder Klaus Kápolna, Wachendorf

A szent tér megjelenítésének és olyan tér létrehozásának igénye, mely alkalmas a transzcendenssel való kapcsolatteremtésre, az építészet kezdetektől összefonódik. Schneller István szerint a paleolitikum embere számára a barlang mélye szent hely, a lét középpontja, bejárata a rejtett szent középponthez közel eső, ezáltal világ belakására legalkalmasabb helyként jelenik meg, „ahol a rejtettség a külvilággal érintkezik, a határon”²⁸. A barlang mélyén rejlik, rejtett szentély elementáris erejű felidézése Peter Zumthor Bruder Klaus kápolnája, ahol az építés folyamata, különösen a tűz használata ősi szertartások felidézése-, újrateremtéseként is értelmezhető.²⁹

Cseider-völgyi Kápolna, Pannonhalma

Anyaghasználatában más, de az előzőhöz hasonlóan a csendes elmélyülésre készítő, meditatív tér hazai példája Czigány Tamás, Papp Róbert és Cseh András Cseider-völgyi erdei kápolnája Pannonhalmán. A természeti környezetben megtett út, az egyforma vörösfenyő gerendákból szerkesztett tömeg felszejlése elcsendesedésre készítetnek. Belépve előtérbe, majd a paddal körbevett kápolna térbe érünk, ahol felfelé nézve a gazdag fény-árnyék hatások emelnek a profán létből a szentbe. A középen megjelenő oltár egyben liturgiának is helyet biztosít, a spirituális tér közösségi dimenzióját jeleníti meg.³⁰

Tetőtéri piarista kápolna, Budapest

A szent térbe való belépést előkészítő felkészülést út fontossága rajzolódik ki Fejérdy Péter pesti piarista kápolnáján is, ami bár nem a gimnáziumhoz tartozik, része a budapesti, későbbiekben esettanulmányban is tárgyalt épületegyüttesnek. A meglévő, elkezdett kápolna-kialakítás újragondolásából született tér rövid előkészítő folyosója képes rejtetté tenni, ezáltal is kiemelni a szent teret az azt körülvevő tetőtéri szobák sorából, a berendezés apró részletei finom utalásokkal a lényegre irányítják a figyelmet.

belső rendje, milyen rejtett szögéből, melyik nézőpontból villan elő véletlenszerűen a szent. Legalábbis nehéz garantálni. Hiába tervez az építész gyönyörű templomot, nem és nem, valami nem stimmel, és akkor egy másik helyen, ahol teljesen másról van szó, hirtelen felragyog valami a semmiből.”

ZSILLE, Ákos: Rész és egész (részeg és sz) - beszélgetés GOLDA János Ybl-díjas építésszel. Építészfórum 2015.

<http://epiteszforum.hu/resz-es-egesz-reszeg-esz-beszelgetes-golda-janos-ybl-dijas-epiteszszel> (utolsó elérés: 2019. 01. 05.)

²⁸ SCHNELLER, István: Mit jelent építeni? in: SCHNELLER István: Az építészeti tér minőségi dimenziói. Terc Kft. Budapest. 2005.

²⁹ VUKOSZÁVLYEV, Zorán: Építés ég és föld között: Bruder Klaus kápolna, Wachendorf, Németország. in: Régi-új Magyar Építőművészet 2008. 5. évf.

³⁰ CZIGÁNY, Tamás – PAPP Róbert – CSEH András: Szent csend – zárandokház és erdei kápolna, Pannonhalma. Építészfórum 2011. <http://epiteszforum.hu/szent-csend-zarandokhaz-es-erdei-kapolna-pannonhalma> (utolsó elérés: 2019.01.07.)

Mentorálás terei - Beszélgetők

A spirituális dimenzió fejlesztésének tereihez tartoznak további kommunikációra szolgáló terek, melyek pl. a gödi piarista szakiskolában a mentori rendszer fontos elemei. Ezek megformálásukat tekintve a hagyományos egyházi tereket tekintve a gyóntatófülkékhez hasonlítanak, funkciójuk azonban különbözik ezektől. Az itt zajló beszélgetésekhez nem tartozik szertartás, a kezdeményezés sokkal inkább a diákok részéről történik, a beszélgetések lehetnek két fősek, de több résztvevősek is.

A beszélgető-terek érdekessége, hogy a spiritualitáshoz kapcsolódó térhasználatokat sorra véve ezt a rendeltetést képes legkevésbé kiszolgálni a kápolna vagy a templom tere. (2. Ábra)

	kontemplatív / meditatív (csendes) ima	lelki beszélgetés	hitbeli ismeretek átadása	adoráció	mise
egyéni	kápolna (ha nem túl nagy) természeti környezet eldugott helyek beszélgetők			kápolna (ha nem túl nagy) eldugott helyek beszélgetők	kápolna
két ember		beszélgetők természeti környezet eldugott helyek	beszélgetők természeti környezet közösségi terek		
kisebb közösség	kápolna természeti környezet közösségi terek	kápolna beszélgetők természeti környezet közösségi terek	kápolna beszélgetők természeti környezet közösségi terek	kápolna természeti környezet közösségi terek	kápolna természeti környezet
nagy közösség			kápolna (ha elég nagy) iskolaudvar aula nagy terem tornaterem	kápolna (ha elég nagy) iskolaudvar aula nagy terem tornaterem	kápolna (ha elég nagy) iskolaudvar aula nagy terem tornaterem

2. Ábra: a szakrális rendeltetéshez kapcsolódó tevékenységek, és ezekhez rendelhető terek, a létszám figyelembe vételével

A táblázat által figyelembe vett további két szempont a (vízszintes tengelyen megjelenített) különböző tevékenységek, illetve a (függőleges tengelyen megjelenített) a létszám, ami meghatározza a befogadásra alkalmas tér méretét, és részben befolyásolja a használat jellegét is. Bizonyos funkciók főként egyedül, mások kizárólag közösségben értelmezhetők, ennek megfelelően a táblázat bizonyos részei szükségszerűen üresek. A kitöltött cellákban felülről lefelé sorrendben a funkcióknak és létszámnak legmegfelelőbbnek ítélt terek jelennek meg.

Kedvenc „zugok”, helyek a természetben

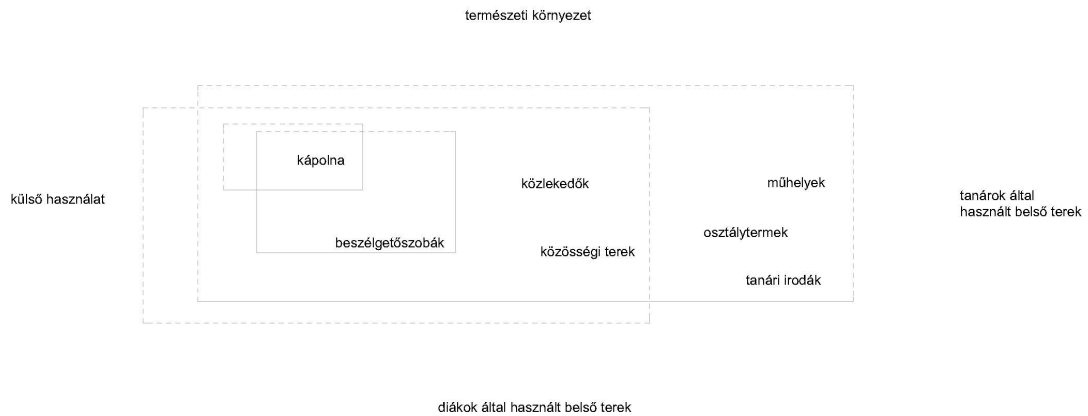
A szakrális tér korábbi definíciójának megfelelően végsősoron bárhol elképzelhető spirituális élmény, használat által megszentelt tér az iskolán belül. A szent helyeket Eliade szerint sem létrehozuk, eredetük leírásainál sokkal inkább jellemző a templom, vagy akár új település helyére való rátalálás. Ezek alapján különös jelentőséget tulajdoníthatunk, annak, mennyire szerethető, belakható az iskola terei, ill. válhatnak alkalmassá arra, hogy használóik saját „szent terekként” azonosíthassák ezeket. A témát környezetpszichológiai oldalról közelíti meg Düll Andrea és Lippai Edit elemzése, ahol a szerzők kiemelten is foglalkoznak az órák közti szünetekben, tanórákon kívül használt terekkel.³¹ A környezetpszichológia által is pozitív, restauratív környezetként értékelt tér-részek alkalmasak lehetnek spirituális fejlődés szempontjából is.

A gödi piarista szakiskola esetében különös jelentősége van a természeti környezet jelenlétének. Bár számos konfliktus kapcsán megkérdőjeleződött, hogy az iskolában folyó tevékenységek számára valóban megfelelő helyszín-e a gödi Duna-parti telek, a rend vezetése részben épp a hely „gyógyító” hatásai miatt döntött amellett, hogy változatlan helyszínen fejleszti tovább az iskolát.

A kápolna terén kívül megjelenő, alternatív spirituális terek összefügghetnek a szakrális központ iskolán belüli pozíciójával is, ugyanakkor összetett rendeltetéséből eredően attól távol eső helyek is fontossá válhatnak. A kápolna terének intézményen belül értelmezett intimitása pl. sérülhet olyan esetekben, ahol az iskola működésétől függetlenül is használják azt, még ha mindez egyébként segítheti az intézmény integrációját annak tágabb értelemben vett környezetébe. A két szempont közt bizonyára a használat rendjével optimális egyensúly is teremthető, „nyílt használatú” templom vagy kápolna esetén ugyanakkor indokolt lehet kisebb, csak diákok vagy szerzetesek által használt terek létrehozása is, melyek pl. Pesten, Gödön is megfigyelhetők. A használói körtől függően változások figyelhetők meg az egyes terek berendezésében, csakúgy mint a szóban forgó alternatív spiritualitásnak teret adó közlekedő-részek, közösségi terek, akár tantermek, egyéb helyek esetében.

A 3. *Ábra* azt szemlélteti, hogy a spiritualitás terei milyen egységekbe sorolhatók. Legbelső körben, a kápolna helyezkedik el, mint szakrális központ, majd a további „rétegekbe” rendezve az iskola épített terei, abban a sorrendben, amilyen valószínűséggel megjelenhet bennük a spirituális térhasználat. A szaggatott, ill. folytonos vonalak a terek különböző irányokban jelölt környezeti tényezők, ill. egymás felé jellemző nyitottságát vagy zártságát jelölik.

³¹ DÜLL, Andrea – LIPPAL, Edit: Az iskolai környezet üzenetei: környezetpszichológiai elemzés in: DÜLL, Andrea – VARGA, Katalin (szerk.): Rábeszélőtér – a szuggesztív kommunikáció környezetpszichológiája. L'Harmattan Kiadó Budapest, 2015. (58. o.)

3. *Ábra: a spiritualitáshoz kapcsolódó terek csoportosítása intenzitás szerint, ill. kapcsolatai egymáshoz, külső és iskolán belüli környezetükhöz*

(félév végi) záró megjegyzések

A szent térről, iskola terekről, ezek összefüggéseiről szóló megállapítások munkaközi vázlatoknak tekintendők, több helyen átgondolásra, kiegészítésre szorulnak. A hivatkozások listája sem teljes, a talált források feldolgozása is folyamatban van, mely a továbbiakban módosítani fogja a fentieket, ahogy az esettanulmányok részletes feldolgozása is.

Radnóczy László

Győr, 2018 01. 08.

Források:

- KUNSZT, György: Az ezredforduló építészetének értelmezése. in: Értékválság az építészetben és a modern szakralitás. Terc Kft., Budapest, 2003.
- SEDLMAYR, Hans: Verlust der Mitte: Die bildende Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit. Otto Müller Verlag, Wien – Salzburg, 1948
- SCHNELLER, István: Mit jelent építeni? in: SCHNELLER István: Az építészeti tér minőségi dimenziói. Terc Kft. Budapest. 2005.
- LŐRINCZ, Zoltán (szerk.): A szakrális építészet ma Hazánkban. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Rajzi Tanszéke, Szombathely, 1995.
- ELIADE, Mircea: A szent és a profán, Európa könyvkiadó 1987.
- KERÉKGYÁRTÓ, Béla – SZABÓ, Levente (szerk.): Továbbépítés és újrahaznosítás. A BME Építőművészeti Doktori Iskola Tanulmánykötete. Budapest, 2018.
- SOMOGYI Krisztina: GOLDA János (monográfia), Terc Kft. Budapest 2018.
- DÚLL, Andrea – VARGA, Katalin (szerk.): Rábeszélőtér – a szuggesztív kommunikáció környezetpszichológiája. L'Harmattan Kiadó Budapest, 2015.
- MAZUMDAR, Shampa – MAZUMDAR, Sanjoy: Religion and place attachment: A study of sacred spaces. in: Journal of Environmental Psychology 24 (3), University of California, Irvine, 2004.

- BORIÁN Tibor, KOLTAI András, LEGEZA László: Piaristák. Mikes Kiadó Budapest 2007.
- Piarista Rend Generálisi Kongregáció: Kalazanci Szent József lelkisége és pedagógiája. Bp., 2000 (115.o.)
- A piarista karizma ma, Kalazancius Tanulmányi Központ, Budapest 2000.
- Piarista tér

- NEUTRA, Richard: Építészet és természet (eredeti cím: Survival through Design, 1954, fordította: Veress Anna) Corvina Kiadó 1985
- HALGREN KILDE, Jeanne: Sacred Power, Sacred Space: An Introduction to Christian Architecture and Worship. Oxford University Press, New York 2008.
- BRITTON, Karla (szerkesztő): Constructing the Ineffable: Contemporary Sacred Architecture. Yale University School of Architecture, 2011.
- PALLISTER, James: Sacred Spaces: Contemporary Religious Architecture. Phaidon, 2015

Oktatási terek

- TÁNCZOS, Tibor: Téralkítás és dizájn mint oktatásmódszertani lehetőségek a kortárs iskolaépítészetben (DLA értekezés BME, 2015)

folyóiratok

- VUKOSZÁVLYEV, Zorán: Építés ég és föld között: Bruder Klaus kápolna, Wachendorf, Németország. in: Régi-új Magyar Építőművészet 2008. 5. évf.
- SCHNELLER, István: Csendesség. A csend szerepe a kortárs szakrális építészetben. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2016. (16. évf.), 3. sz., 63-66. p.
- VUKOSZÁVLYEV, Zorán: Hagyomány a kortárs szakrális építészetben. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2008. 6. sz., 17-20. p.
- DÓCZI, Erika: " Míg kövekből templomot emelnek, kövekként maguk is templommá épüljenek...": szakrális építészet Magyarországon 1945-1989. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2008. 5. sz., 47-51. p.
- MAJOR, György: Szakrális és építészet - a pesti Kalazantium-kápolna. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2003. 6. sz. , 29. p.
- VUKOSZÁVLYEV, Zorán: Bevezető helyett, tiszta képletek: kortárs szakrális építészet az ezredfordulón Magyarországon. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2003. 6. sz. , 3-6. p.

- SZEGŐ, György: A Régi-új Magyar Építőművészet „szakrális tér“ tematikus száma elé. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2003. 6. sz., 1. p.
- FARKAS, Attila: „Régit és újat hoz elő...“: a hazai szakrális építészet fél évszázada. - In: Magyar építőművészet, ISSN 0025-0082, 1991. (82. évf.), 4. sz., 2-3. p.
- SZEGŐ, György: Az európai szakrális építészet pozíciói. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2006. 2. sz., 28-30. p.
- KUNSZT, György: Vázlat a szakrális építészet hermeneutikájához. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2005. 5. sz., 10. p.
- Szakrális és profán : Rainer Péter építészeti-belsőépítészeti tervei és munkái. - In: Magyar iparművészet, ISSN 1217-839X, 2004. 3. sz., 12-15. p.
- TATAI, Mária: A fény: Szakrális építészeti és belsőépítészeti konferencia. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2008. 5. sz., 55. p.
- KUNSZT, György: A szakrális építészet hermeneutikájáról : Akadémiai székfoglaló. - In: Régi-új magyar építőművészet, ISSN 1785-282X, 2007. 3. sz., 16-22. p.
- Lélek - Jelen - Lét - Szakrális építészet. - In: Octogon, ISSN 1418-5229, 2007. (7. évf.), 2. sz., 39. p.
- Pillanatképek a végtelenről - Szakrális építészeti kitekintő - Katona Vilmos összeállítása. - In: Octogon, ISSN 1418-5229, 2011. 8-9. (91-92.) sz., 51-67. p.
- VUKOSZÁVLYEV, Zorán (szerk.) – KATONA, Vilmos (szerk.): Szakrális átírat - Egyházi építészet ma. - In: Octogon, ISSN 1418-5229, 2010. 10. (83.) sz., 13. p.
- Szakrális komplexitás - anyag, szellemiség és építészeti magatartás - Prof. Andreas MECK építésszel VUKOSZÁVLYEV, Zorán PhD és KATONA, Vilmos beszélgetett. - In: Octogon, ISSN 1418-5229, 2010. 10. (83.) sz., 37-40. p.
- SZENTPÉTERI, Márton: Szakrális és egyházi építészet napjainkban. - In: Octogon, ISSN 1418-5229, 2004. 2. (35.) sz., 19-20. p.
- TIMON, Kálmán: Szakrális terek építésze konferencia. - In: Alaprajz, ISSN 1417-6939, 2009. (16. évf.), 6. sz., 8. p.
- MARÓTY, Kata: Szakrális terek építésze az ezredfordulón : kiállítás Guzsik Tamás emlékére. - In: Műemlékvédelem, ISSN 0541-2439, 2005. (49. évf.), 2. sz., 108-110. p.
- DÁVID, Tamás: GUZSIK Tamás : Szakrális építészeti terek funkcióelemzése. - In: Aetas, ISSN 0237-7934, 1988. (2. évf.), 2. sz., 151. p.
- RÉV, Ilona: Építészet - szakrális építészet: Templomépítészetünk ma. - In: Világosság, ISSN 0505-5849, 1986. (27. évf.), 11. sz., 708. p.
- KÓRÓDY, Anna Nóra: Újjáéledő hagyomány - Újraértelmezett formák a kortárs spanyol szakrális építészetben. - In: Architectura Hungariae, ISSN 1588-0109, 2015. (14. évf.), 4. sz., 139-153. p.

WWW

- SHEN, Yiling: "Is Religious Architecture Still Relevant?" ArchDaily. 2018. <https://www.archdaily.com/891984/is-religious-architecture-still-relevant/> (utolsó elérés: 2018. 12. 31.)
- SCHIELKE, Thomas: "Light Matters: Sacred Spaces" ArchDaily. 2014. <https://www.archdaily.com/490781/light-matters-sacred-spaces/> (utolsó elérés: 2019. 01. 05.)
- SCHIELKE, Thomas: "Light Matters: Le Corbusier and the Trinity of Light" ArchDaily 2015. <https://www.archdaily.com/597598/light-matters-le-corbusier-and-the-trinity-of-light/> (utolsó elérés: 2019. 01. 05.)
- STOTT, Rory: "Faith & Form's 2016 Religious Architecture Awards Recognize 28 Projects from Around the Globe" ArchDaily 2016. <https://www.archdaily.com/800916/faith-and-forms-2016-religious-architecture-awards-recognize-28-projects-from-around-the-globe/> (utolsó elérés: 2019. 01. 05.)
- ZSILLE, Ákos: Rész és egész (részeg ész) - beszélgetés Golda János Ybl-díjas építésszel. Építészfórum 2015. <http://epiteszforum.hu/resz-es-egesz-reszeg-esz-beszelgetes-golda-janos-ybl-dijas-epitesssel> (utolsó elérés: 2019. 01. 05.)
- CZIGÁNY, Tamás – PAPP Róbert – CSEH András: Szent csend – zarándokház és erdei kápolna, Pannonhalma. Építészfórum 2011. <http://epiteszforum.hu/szent-csend-zarandokhaz-es-erdei-kapolna-pannonhalma> (utolsó elérés: 2019.01.07.)
- FIATALOK, HIT ÉS HIVATÁSTISZTÁZÁS – A RENDFŐNÖK 2018. SZEPTEMBER–OKTÓBERI LEVELE https://www.piarista.hu/h%C3%ADr/fiatalok_hit_%C3%A9s_hivat%C3%A1stiszt%C3%A1z%C3%A1s_%E2%80%93_rendf%C5%91n%C3%B6k_2018_szeptember%E2%80%93okt%C3%B3ber_levele

- GÖD 2.0: INTÉZMÉNYI MODELL A HAZAI SZAKKÉPZÉS MEGÚJÍTÁSÁRA
https://www.piarista.hu/h%C3%ADr/g%C3%B6d_20_int%C3%A9zm%C3%A9nyi_modell_hazai_szakk%C3%A9pz%C3%A9s_meg%C3%BAj%C3%ADt%C3%A1s%C3%A1ra